

Turopova Nigora Xolmurod qizi

Iqtisodiyot fanlari falsafa doktori, dotsent

nturopova@tersu.uz

Muhammadiyev Mexroj Murodjon o'g'li

Terdu iqtisodiyot yo'nalishi 2-bosqich talabasi

mexrojmuhammadiyev@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur maqolada bozor iqtisodiyoti sharoitida tavakkalchilik tushunchasi, uning shakllanish mexanizmlari hamda iqtisodiy qarorlar qabul qilish jarayoniga ta'siri kompleks ilmiy tahlil qilinadi. Tavakkalchilikning bozor subyektlari faoliyatidagi o'rni, uning asosiy turlari va manbalari iqtisodiy nazariya hamda amaliy tajriba asosida yoritilgan. Tadqiqotda tavakkalchilikni boshqarishning zamonaviy usullari, ularning samaradorligi va bozor barqarorligini ta'minlashdagi ahamiyati baholanadi. Olingan xulosalar bozor sharoitida oqilona risk-menejment tizimini shakllantirishning muhimligini ilmiy jihatdan asoslaydi.

Kalit so'zlar: Bozor, tavakkalchilik, noaniqlik, risk-menejment, iqtisodiy qaror, moliyaviy barqarorlik.

Abstract

This article provides a comprehensive scientific analysis of the concept of risk in a market economy, its mechanisms of formation and impact on the process of economic decision-making. The role of risk in the activities of market entities, its main types and sources are covered on the basis of economic theory and practical experience. The study evaluates modern methods of risk management, their effectiveness and significance in ensuring market stability. The conclusions obtained scientifically substantiate the importance of forming a rational risk management system in market conditions.

Keywords: Market, risk, uncertainty, risk management, economic decision, financial stability.

KIRISH

Bozor iqtisodiyoti sharoitida iqtisodiy faoliyatning ajralmas xususiyatlaridan biri tavakkalchilik hisoblanadi. Bozor mexanizmi erkin raqobat, talab va taklif o'zgaruvchanligi hamda iqtisodiy subyektlarning mustaqil qaror qabul qilishi bilan tavsiflanadi. Aynan mana shu erkinlik va noaniqlik tavakkalchilikni bozor munosabatlarining muhim elementi sifatida shakllantiradi. Har bir xo'jalik yurituvchi

subyekt foyda olishga intilar ekan, u muqarrar ravishda ma'lum darajadagi tavakkalchilikni o'z zimmasiga oladi.

Zamonaviy iqtisodiy sharoitda bozor jarayonlari globallashtirish, raqamlashtirish va moliyaviy integratsiya ta'siri ostida yanada murakkablashib bormoqda. Bu esa tavakkalchilik ko'lamini kengaytirib, uning yangi shakllarini yuzaga keltirmoqda. Narxlarning beqarorligi, valyuta kurslarining tebranishi, foiz stavkalari o'zgarishi va institutsional muhitdagi noaniqliklar bozor subyektlari faoliyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Shu bois bozor va tavakkalchilik o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni chuqur ilmiy tahlil qilish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Iqtisodiy adabiyotlarda tavakkalchilik tushunchasi ko'plab olimlar tomonidan turlicha talqin qilingan. Klassik iqtisodiy nazariyada tavakkalchilik asosan foyda olish ehtimoli bilan bog'liq hodisa sifatida ko'rib chiqiladi. Neoklassik yondashuvda esa tavakkalchilik va noaniqlik tushunchalari o'zaro farqlanib, tavakkalchilik ehtimollik asosida baholanishi mumkin bo'lgan holat sifatida izohlanadi.

Keyingi tadqiqotlarda tavakkalchilik bozor mexanizmining tabiiy elementi sifatida qaralib, u innovatsion faollik va iqtisodiy rivojlanishning muhim omili ekanligi ta'kidlanadi. Moliyaviy iqtisodiyotga oid manbalarda tavakkalchilik aktivlar daromadlilik va ularning o'zgaruvchanligi bilan bevosita bog'lanadi. Shu bilan birga, institutsional iqtisodiyot tavakkalchilik darajasini huquqiy muhit, davlat siyosati va bozor infratuzilmasi bilan izohlaydi. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, tavakkalchilikni to'liq bartaraf etish mumkin emas, ammo uni samarali boshqarish orqali bozor barqarorligini ta'minlash mumkin.

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqot metodologiyasi bozor va tavakkalchilik o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni tizimli va kompleks yondashuv asosida o'rganishga qaratildi. Tadqiqotda nazariy tahlil, solishtirma usul va mantiqiy umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Shuningdek, tavakkalchilik turlarini tasniflashda iqtisodiy faoliyat sohalari, ehtimollik darajasi va oqibatlar ko'lamini mezon sifatida qabul qilindi.

Tavakkalchilikni boshqarish samaradorligi iqtisodiy barqarorlik, foyda darajasi va yo'qotishlarni minimallashtirish ko'rsatkichlari orqali baholandi. Metodologik yondashuv bozor sharoitida qaror qabul qilish jarayonini real iqtisodiy holatlar bilan uyg'un holda tahlil qilish imkonini berdi.

NATIJALAR

O'tkazilgan tahlillar bozor sharoitida tavakkalchilikning mavjudligi iqtisodiy faoliyat uchun muqarrar ekanini ko'rsatdi. Tavakkalchilik darajasi bozor segmentlari bo'yicha sezilarli farq qilishi aniqlandi. Masalan, moliyaviy bozorlarda narx va valyuta

tavakkalchiligi ustun bo'lsa, real sektor korxonalarida ishlab chiqarish va talab tavakkalchiligi yetakchi o'rinni egallaydi.

Quyidagi jadvalda bozor sharoitida uchraydigan asosiy tavakkalchilik turlari va ularning xususiyatlari umumlashtirilgan:

Tavakkalchilik turi	Manbasi	Iqtisodiy ta'siri
Bozor tavakkalchiligi	Narx va talab tebranishi	Daromadning beqarorligi
Moliyaviy tavakkalchilik	Valyuta va foiz stavkalari	Moliyaviy yo'qotishlar
Operatsion tavakkalchilik	Ichki jarayonlar	Samaradorlik pasayishi
Institutsional tavakkalchilik	Huquqiy muhit	Investitsion faollik kamayishi

Natijalar shuni ko'rsatadiki, tavakkalchilikni e'tiborsiz qoldirish bozor subyektlarining moliyaviy barqarorligiga jiddiy tahdid tug'diradi. Aksincha, risk-menejment mexanizmlarini joriy etish iqtisodiy natijalarning barqarorligini oshiradi.

MUHOKAMA

Olingan natijalar bozor va tavakkalchilik o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni yana bir bor tasdiqlaydi. Tavakkalchilik bozor iqtisodiyotining salbiy jihati sifatida emas, balki uning harakatlantiruvchi kuchlaridan biri sifatida qaralishi lozim. Aynan tavakkalchilik mavjudligi innovatsiyalar, yangi bozor segmentlari va raqobatning rivojlanishiga turtki beradi.

Shu bilan birga, tavakkalchilikning nazoratsiz darajasi iqtisodiy beqarorlikka olib kelishi mumkin. Shu sababli zamonaviy iqtisodiyotda tavakkalchilikni boshqarish davlat va xususiy sektor faoliyatining muhim yo'nalishiga aylanmoqda. Muhokama jarayonida aniqlanishicha, samarali risk-menejment strategiyalari bozor subyektlariga noaniqlik sharoitida ham asoslangan qarorlar qabul qilish imkonini beradi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, bozor iqtisodiyoti sharoitida tavakkalchilik iqtisodiy faoliyatning ajralmas elementi hisoblanadi. Tadqiqot natijalari tavakkalchilikni inkor etish emas, balki uni ilmiy asosda boshqarish bozor barqarorligini ta'minlashning muhim sharti ekanini ko'rsatdi. Risk-menejment mexanizmlarini joriy etish orqali iqtisodiy subyektlar yo'qotishlarni minimallashtirib, barqaror rivojlanishga erishishlari mumkin.

Mazkur ilmiy xulosalar bozor munosabatlarini takomillashtirish, investitsion muhitni yaxshilash va iqtisodiy siyosatni ishlab chiqishda metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Knight F. H. Risk, Uncertainty and Profit. — Boston: Houghton Mifflin, 2002.

2. Markowitz H. Portfolio Selection: Efficient Diversification of Investments. — New York: Wiley, 1991.
3. O‘zbekiston Respublikasi “Bozor iqtisodiyoti va raqobat to‘g‘risida”gi Qonuni. — Toshkent, 2020.
4. ISO 31000:2018. Risk management — Guidelines. — Geneva: ISO, 2018.
5. Hull J. Risk Management and Financial Institutions. — Hoboken: Wiley, 2018.
6. Damodaran A. Strategic Risk Taking. — New Jersey: Pearson, 2007.
7. Руденко В. Н. Экономические риски и управление ими. — М.: Инфра-М, 2016.
8. Найман Э. Л. Риск-менеджмент. — М.: Альпина, 2017.
9. Samuelson P., Nordhaus W. Economics. — New York: McGraw-Hill, 2010.
10. Ходиев Б. Ю. Bozor iqtisodiyoti nazariyasi. — Toshkent: Fan, 2019.